

UCHWAŁA

składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego

Dnia 2 września 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

Prezes SN Dariusz Zawistowski (przewodniczący)
SSN Dariusz Dończyk
SSN Jacek Gudowski
SSN Władysław Pawlak
SSN Marta Romańska
SSN Krzysztof Strzelczyk (sprawozdawca)
SSN Karol Weitz

na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 2 września 2019 r.,
przy udziale Rzecznika Finansowego Aleksandry Wiktorow
po rozstrzygnięciu zagadnienia prawnego przedstawionego
przez Rzecznika Finansowego
we wniosku z dnia 16 listopada 2018 r., (...),

"I. Czy w świetle art. 34 ust. 1 w zw. z art. 36 ustawy z dnia 9 lutego 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 473) o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz.U. z 2018 r., poz. 473) oraz art. 361 § 1 i § 2 ustawy z dnia 10 maja 2018 r. kodeks cywilny (Dz.U. z 2018 r. poz. 1025), koszt prywatnej ekspertyzy rzeczoznawcy poniesiony przez poszkodowanego w celu ustalenia wysokości szkody bądź odpowiedzialności ubezpieczyciela w toku postępowania likwidacyjnego (przedsądowego) podlega kompensacie w ramach odpowiedzialności gwarancyjnej ubezpieczyciela z tytułu umowy obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych?

II. Czy analogicznej kompensacie w powyższym zakresie podlega również koszt prywatnej ekspertyzy rzeczoznawcy poniesiony przez cesjonariusza, który nabył od poszkodowanego wierzytelność odszkodowawczą?"

podjął uchwałę:

Poszkodowanemu oraz cesjonariuszowi roszczeń odszkodowawczych z tytułu obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych przysługuje od ubezpieczyciela odpowiedzialności cywilnej zwrot kosztów tzw. prywatnej opinii (ekspertyzy) rzeczoznawcy, jeżeli jej sporządzenie było niezbędne do efektywnego dochodzenia odszkodowania.

UZASADNIENIE

Rzecznik Finansowy podniósł, że z analizy orzecznictwa sądów powszechnych w sprawach odszkodowawczych z obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych wynikają niejednoznaczność i rozbieżności interpretacyjne w zakresie zasądzenia wydatków poniesionych przez poszkodowanych lub cesjonariuszy (przedsiębiorców zajmujących się zawodowo pozyskiwaniem roszczeń odszkodowawczych od poszkodowanych) na sporządzenie tzw. prywatnej ekspertyzy rzeczoznawcy w toku postępowania likwidacyjnego (przedsądowego). Prezentowane są dwa stanowiska. Według przeważającego poglądu, odpowiedzialnością odszkodowawczą z umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych objęte są koszty prywatnej opinii rzeczoznawcy, jeżeli były uzasadnione i niezbędne. Według przeciwnego poglądu, koszty te nie wchodzą w zakres szkody lub nie pozostają w adekwatnym związku przyczynowo-skutkowym ze szkodą. Rozbieżności w orzecznictwie sądów powszechnych występują także wtedy, gdy w drodze cesji dochodzi do nabycia wierzytelności odszkodowawczej obejmującej koszty prywatnej opinii rzeczoznawcy. Sądy najczęściej przyjmują, że uzasadnione i konieczne koszty prywatnej ekspertyzy poniesione przez poszkodowanego przechodzą na podmiot, który nabył od poszkodowanego wierzytelność odszkodowawczą. Rozbieżności w orzecznictwie odnoszą się również do

kompensacji przez ubezpieczyciela kosztów ekspertyzy poniesionych przez cesjonariusza wierzytelności odszkodowawczej.

Analizując orzecznictwo Sądu Najwyższego, Rzecznik Finansowy uwzględnił uchwałę składu siedmiu sędziów z dnia 13 marca 2012 r., III CZP 75/11 (OSNC 2012, nr 7-8, poz. 81), w której przyjęto, że „uzasadnione i konieczne koszty pomocy świadczonej przez osobę mającą niezbędne kwalifikacje zawodowe, poniesione przez poszkodowanego w postępowaniu przedsądowym prowadzonym przez ubezpieczyciela, mogą w okolicznościach konkretnej sprawy stanowić szkodę majątkową podlegającą naprawieniu w ramach obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych (art. 36 ust. 1 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych, Dz.U. Nr 124, poz. 1152 ze zm.). Zdaniem Rzecznika Finansowego, uchwała ta nie rozstrzyga w pełni problematyki opisanej we wniosku, np. w zakresie uprawnień cesjonariuszy, a rozbieżności w orzecznictwie sądów powszechnych i podążającej za nimi praktyce likwidacji szkód występują nadal.

Odnosząc się tylko do kosztów sporządzenia tzw. prywatnej opinii rzeczoznawcy poniesionych przez poszkodowanego, Rzecznik Finansowy stanął na stanowisku, że koszty te, jeżeli były uzasadnione i konieczne, mieszczą się w granicach wyznaczonych przez art. 361 § 1 k.c. Uznał też, że skoro wraz z wierzytelnością nabytą na podstawie art. 509 k.c. przechodzą na cesjonariusza na podstawie art. 509 § 2 k.c. wszelkie związane z nią prawa, to w ich skład, co do zasady, wchodzi także prawo do żądania od ubezpieczyciela w ramach odszkodowania zwrotu kosztów opinii rzeczoznawcy.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Niezależnie od rozbieżności występujących w orzecznictwie sądów powszechnych w orzecznictwie Sądu Najwyższego prezentowane jest stanowisko zgodne z tym, jakie zajął Rzecznik Finansowy. Chodzi nie tylko o uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 18 maja 2004 r., III CZP 24/04 (OSNC 2005, nr 7-8, poz. 117), w której przyjęto, że odszkodowanie

przysługujące z umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów może - stosownie do okoliczności sprawy - obejmować także koszty ekspertyzy wykonanej na zlecenie poszkodowanego, ale także o przytoczony przez Rzecznika Finansowego wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 lutego 2002 r., V CKN 908/00, („Izba Cywilna” 2002, nr 5, s. 45). Został on wydany w sprawie, w której oddalono powództwo o wypłacenie odszkodowania w zakresie kosztów ekspertyzy oraz oględzin samochodu. Sąd Najwyższy podniósł, że skarżący nie wykazał, by jego postępowanie w omawianym zakresie, powodujące poniesienie określonych wydatków, było obiektywnie uzasadnione i konieczne. Powództwo zostało zatem oddalone tylko dlatego, że w konkretnych okolicznościach sprawy uszczerbek ten nie pozostawał w normalnym związku przyczynowym z uszkodzeniem samochodu.

Poza twierdzeniami Rzecznika Finansowego, należy uwzględnić uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 29 maja 2019 r., III CZP 68/18 (OSNC 2019, nr 10, poz. 97), w której przyjęto, że nabywcy - w drodze przelewu - wierzytelności o odszkodowanie za szkodę komunikacyjną przysługuje od ubezpieczyciela odpowiedzialności cywilnej zwrot uzasadnionych kosztów ekspertyzy zleconej osobie trzeciej tylko wtedy, gdy jej sporządzenie było w okolicznościach sprawy niezbędne do efektywnego dochodzenia odszkodowania. Dla rozstrzygnięcia zagadnienia związanego z uprawnieniami cesjonariusza niezbędna była odpowiedź na pytanie, czy sam poszkodowany, jeśli zlecił ekspertyzę osobie trzeciej, może być uprawniony do otrzymania zwrotu poniesionych w związku z tym kosztów od ubezpieczyciela w ramach odszkodowania objętego ubezpieczeniem odpowiedzialności cywilnej. W uzasadnieniu tej uchwały podkreślono, że negatywna odpowiedź wyłączyłaby oczywiście także możliwość przysługiwania cesjonariuszowi zwrotu kosztów zleconej przez niego ekspertyzy w ramach dochodzenia od ubezpieczyciela, nabytego od poszkodowanego roszczenia wynikającego ze stosunku ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej.

W omawianej uchwale Sąd Najwyższy podzielił stanowisko zajęte w wymienionej uchwale z dnia 18 maja 2004 r., III CZP 24/04 (OSNC 2005, nr 7-8,

poz. 117), zbieżne z poglądem wyrażonym wprost w wyrokach z dnia 2 września 1975 r., I CR 505/75 (nie publ.), z dnia 20 lutego 2002 r. V CKN 908/00, i z dnia 7 sierpnia 2003 r., IV CKN 387/01 (nie publ.). Harmonizuje ono z rozstrzygnięciami dotyczącymi zbliżonych kwestii, np. wchodzenia w skład szkody objętej odszkodowaniem z tytułu obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej za szkody wyrządzone osobom trzecim w wypadkach komunikacyjnych kosztów najmu przez poszkodowanego pojazdu zastępczego za pojazd uszkodzony (uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 17 listopada 2011 r., III CZP 5/11, OSNC 2012, nr 3, poz. 28, i uchwała Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 2019 r., III CZP 84/18, Biul. SN 2019, nr 2, s. 7) oraz kosztów korzystania przez poszkodowanego z pomocy fachowego pełnomocnika w przedsądowym postępowaniu likwidacyjnym (uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 13 marca 2012 r., III CZP 75/11).

W uchwale z dnia 14 września 2006 r., III CZP 65/06, (OSNC 2007, nr 6, poz. 83) natomiast, pomimo że koncentrowała się na cesji wierzytelności o naprawienie szkody powstałej w związku z ruchem pojazdu mechanicznego, przysługującej wobec osoby objętej obowiązkowym ubezpieczeniem odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych, z punktu widzenia podatku od wartości dodanej (VAT), Sąd Najwyższy opowiedział się za brakiem zmiany zakresu obowiązku naprawienia szkody przez ubezpieczyciela odpowiedzialności cywilnej wobec cesjonariusza roszczenia odszkodowawczego.

Podzielając ten kierunek orzecznictwa Sądu Najwyższego trzeba uwzględnić, że gwarancyjna odpowiedzialność ubezpieczyciela, pomimo niektórych modyfikacji, nie może być odrywana od ogólnych zasad odpowiedzialności odszkodowawczej uregulowanej w kodeksie cywilnym (zob. np. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 20 maja 2004 r., II CK 341/03, nie publ., i z dnia 7 maja 2009 r., IV CSK 16/09, nie publ.). Zgodnie z art. 34 ust. 1 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (jedn. tekst Dz. U. z 2018 r., poz. 473) z ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych przysługuje odszkodowanie, jeżeli posiadacz lub kierujący

pojazdem mechanicznym są obowiązani do odszkodowania za wyrządzoną w związku z ruchem tego pojazdu szkodę, będącą następstwem śmierci, uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia bądź też utraty, zniszczenia lub uszkodzenia mienia. Poza tym, według art. 36 ust. 1 tej ustawy, odszkodowanie należne od ubezpieczyciela ustala się i wypłaca w granicach odpowiedzialności cywilnej posiadacza lub kierującego pojazdem mechanicznym, najwyżej do ustalonej w umowie ubezpieczenia sumy gwarancyjnej. Modyfikacja zasad akcesoryjnej odpowiedzialności ubezpieczyciela ze względu na wypadek ubezpieczeniowy lub wyznaczenie granic odpowiedzialności do sumy gwarancyjnej, nie wpływa jednak na istotę pojęcia szkody. Jak wskazał Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały z dnia 29 maja 2019 r., III CZP 68/18 roszczenie pieniężne przysługujące poszkodowanemu względem ubezpieczyciela odpowiedzialności cywilnej niejako zastępuje roszczenie poszkodowanego wobec osoby odpowiedzialnej za wyrządzoną szkodę.

W prawie cywilnym obowiązuje zasada pełnego odszkodowania (art. 361 § 2 k.c.), a ubezpieczyciel, który odpowiada z tytułu ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej jak ubezpieczony, również - co do zasady - odpowiada za całą szkodę w granicach związku przyczynowego w ujęciu art. 361 § 1 k.c. Pełne odszkodowanie obejmuje wszystkie szkodliwe skutki zdarzenia stanowiącego czyn niedozwolony, z którym ustawa łączy odpowiedzialność odszkodowawczą - zarówno powstałe wraz z tym zdarzeniem, jak i powstałe później - jeżeli tylko pozostają z tym zdarzeniem w adekwatnym związku przyczynowym, tj. stanowią jego normalne następstwo.

Na gruncie cywilnej odpowiedzialności odszkodowawczej konieczne jest wskazanie zdarzenia, z którym osoba dochodząca odszkodowania wiąże powstanie szkody, oraz określenie szkody, a następnie ustalenie, czy wskazane zdarzenie jest przyczyną tej szkody, a więc, czy było ono koniecznym warunkiem jej wystąpienia, przy czym normalny związek przyczynowy zachodzi wtedy, gdy w zestawie wszystkich przyczyn i skutków określone przyczyny wywołują normalnie, w zwykłej kolejności rzeczy albo z wysokim stopniem prawdopodobieństwa lub zazwyczaj, tego rodzaju skutki. O tym, czy określone zdarzenia pozostają w normalnym związku przyczynowym, decyduje wiedza dostępna o tych zdarzeniach w chwili

orzekania i zobiektywizowane kryteria wynikające m.in. z doświadczenia życiowego (zob. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 października 2012 r., I CSK 665/11, „Izba Cywilna” 2013, nr 12, s. 37). W uzasadnieniu uchwały składu siedmiu sędziów z dnia 29 maja 2019 r., III CZP 68/18 Sąd Najwyższy wskazał, że w sytuacjach granicznych rozstrzygające znaczenie przypada - ze względu na niedookreśloność zwrotu „normalne następstwa” - poczuciu prawnemu sędziego. Podkreślił, że celem przedstawionego ujęcia przyczynowości adekwatnej jest wyznaczenie odpowiadającej słuszności granicy między tymi skutkami, które można przypisać pozwanemu o naprawienie szkody, a tymi, których przypisać mu nie można (zob. np. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 marca 2003 r., III CZP 6/03, OSNC 2004, nr 1, poz. 4 oraz wyroki Sądu Najwyższego z dnia 18 września 1964 r., II PR 507/64, OSNCP 1965, nr 7-8, poz. 125, z dnia 6 listopada 2008 r., III CSK 130/08, nie publ.).

W świetle tych rozważań uzasadniony jest wniosek, że zlecenie przez poszkodowanego osobie trzeciej ekspertyzy na potrzeby dochodzenia odszkodowania od ubezpieczyciela pozostaje w normalnym związku przyczynowym w rozumieniu art. 361 § 1 k.c. z wypadkiem komunikacyjnym, a jej koszt wchodzi w określony w art. 361 § 2 k.c. zakres szkody objętej należnym odszkodowaniem od ubezpieczonego i tym samym od ubezpieczyciela, jeżeli w stanie faktycznym sprawy, przy uwzględnieniu całokształtu okoliczności, zlecenie ekspertyzy, jak i jej koszt były celowe, niezbędne, konieczne, racjonalne oraz wystarczająco uzasadnione z punktu widzenia efektywnej realizacji roszczenia odszkodowawczego. Z punktu widzenia konieczności i racjonalności poniesionych wydatków niezbędne jest też uwzględnienie, czy poszkodowany prowadzi działalność gospodarczą i dysponuje wiedzą lub kadrami i sprzętem, które pozwalają bez pomocy osób trzecich ocenić rozmiar uszkodzeń pojazdów. Wymagania te powinny spełniać wydatki na ekspertyzę dotyczącą rozmiaru szkody powypadkowej, jak również na ekspertyzę zleconą w celu wykazania odpowiedzialności ubezpieczyciela, w szczególności gdy sprawca szkody lub ubezpieczyciel negują swoją odpowiedzialność, a same okoliczności wypadku komunikacyjnego wymagają profesjonalnej analizy.

Uznanie, zgodnie z zasadą pełnego odszkodowania wyrażoną w art. 361 § 2 k.c., że koszty sporządzenia ekspertyzy zleconej przez poszkodowanego stanowią w określonych okolicznościach składnik szkody, ma istotne znaczenie z punktu widzenia nabywcy wierzytelności odszkodowawczej. Jeżeli sporządzenie ekspertyzy zostało zlecone przez poszkodowanego, który pokrył związane z tym koszty przed dokonaniem cesji, żądanie zwrotu tych kosztów zostaje przeniesione na cesjonariusza jako integralna część roszczenia o naprawienie szkody. W takiej sytuacji nabywca wierzytelności (roszczenia) poszkodowanego wobec ubezpieczyciela z tytułu obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej wstępuje w pozycję prawną cedenta (poszkodowanego). Należy przy tym podkreślić, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego nie budziło dotychczas wątpliwości, że przedmiotem cesji może być wierzytelność odszkodowawcza (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2009 r., III CZP 18/09, OSNC 2010, nr 1, poz. 11, wyroki Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 2018 r., I CSK 197/17, nie publ., z dnia 25 maja 2016 r., V CSK 579/15, OSNC-ZD/2017, nr D, poz. 61, z dnia 22 stycznia 2015 r., I CSK 694/13, nie publ., z dnia 23 stycznia 2013 r., sygn. akt I CSK 296/12, nie publ., z dnia 12 maja 1980 r., I CR 110/80 nie publ., oraz postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 2017 r., sygn. akt III CZP 61/16, OSNC 2018, nr 11, poz. 108).

Stosownie do art. 509 § 1 k.c., wierzyciel może bez zgody dłużnika, przenieść wierzytelność na osobę trzecią, chyba że sprzeciwiałoby się to ustawie, zastrzeżeniu umownemu albo właściwości zobowiązania. Poza wynikającym z art. 449 k.c. ograniczeniem zbywania roszczeń o odszkodowanie z tytułu majątkowych i niemajątkowych szkód na osobie nie ma innych ustawowych ograniczeń możliwości przelewu roszczeń odszkodowawczych, w szczególności przelewu przez poszkodowanego roszczeń wobec ubezpieczyciela z tytułu obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej za wyrządzone w wypadkach komunikacyjnych osobom trzecim szkody w mieniu, w tym także za zniszczenie lub uszkodzenie pojazdu. Zbywalności tych roszczeń nie sprzeciwia się też właściwość zobowiązania (zob. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 2018 r., III CZP 114/17, OSNC 2019, nr 3, poz. 26), przy czym do każdej umowy przelewu wierzytelności mają zastosowanie ogólne reguły prawa cywilnego,

w tym dotyczące ważności czynności prawnych (art. 58 k.c.) oraz wykładni oświadczenia woli (art. 65 k.c.), np. odnośnie zakresu przelanej wierzytelności.

W razie zlecenia ekspertyzy przez cesjonariusza wierzytelności odszkodowawczej okoliczności miarodajne do ustalenia istnienia związku przyczynowego odnoszą się do cesjonariusza. Roszczenie o zwrot kosztów ekspertyzy stanowi własne roszczenie, które ma oparcie w nabytym roszczeniu i w jego dynamice (tak Sąd Najwyższy w wymienionej uchwale z dnia 29 maja 2019 r.). Podobnie jak w odniesieniu do poszkodowanego, który zlecił opinię, wymagane jest uwzględnienie z punktu widzenia konieczności i racjonalności poniesionych wydatków, a w szczególności to, czy cesjonariusz prowadzi działalność gospodarczą obejmującą nabywanie i dochodzenie roszczeń odszkodowawczych. Zwrot kosztów będzie uzasadniony wówczas, gdy opinia służy bezpośrednio dochodzeniu roszczenia o odszkodowanie wcześniej przez poszkodowanego, a następnie przez cesjonariusza, nie jest zaś powiązana wyłącznie z umową cesji, np. w celu oceny ryzyka, jakie wiąże się z nabywaną wierzytelnością.

W uzasadnieniu uchwały składu siedmiu sędziów z dnia 29 maja 2019 r. III CZP 68/18 Sąd Najwyższy podkreślił, że chociaż prowadzenie przez cesjonariusza działalności gospodarczej obejmującej nabywanie i dochodzenie roszczeń odszkodowawczych nie wyłącza *a limine* możliwości dochodzenia przez niego od ubezpieczyciela równowartości kosztów zleconej ekspertyzy, to jednak w sposób istotny wpływa na ocenę przysługiwania mu takiej możliwości. Wskazał przy tym, że nie mogą być uznane za pozostające w adekwatnym związku przyczynowym z wypadkiem komunikacyjnym i nie mogą wejść w zakres odszkodowania ubezpieczeniowego wydatki na ekspertyzy zlecone przez cesjonariusza osobie trzeciej, które służą ocenie opłacalności cesji, nawet gdyby były poniesione już po nabyciu wierzytelności od poszkodowanego.

Z tych względów Sąd Najwyższy rozstrzygnął przedstawione zagadnienia, jak w uchwale.

jw